

JEŘÁBEK LESNÍ (*BONASA BONASIA*)

Robert Doležal

Jeřábek se zdržuje převážně v lese na stinných místech s bohatým podrostem – zde kohoutek.

*Jeřábek je nejmenším a nejméně nápadným zástupcem čeledi tetřevovitých (*Tetraonidae*) v naší přírodě. Je nenápadný, žije velmi skrytě a ani jeho tok není tak okázalý jako u jeho příbuzných tetřeva hlušce (*Tetrao urogallus*) a tetřívka obecného (*Tetrao tetrix*). Setkat se s ním můžeme v rozsáhlých lesních komplexech a spíše než zrak nám jeho přítomnost prozradí sluch. Jeřábek se ozývá vysokým tenkým pískáním, které kohoutek vydává zjara a hlavně na podzim na přelomu září a října. Tento zvuk se dá poměrně snadno napodobit, a pokud jsme skryti, tak se můžeme pokusit jeřábka pískáním vyprovokovat a přilákat. Blízké setkání s kohoutkem, který může přiletět třeba jen do několikametrové vzdálenosti, může být velice intenzivní.*

Rozšíření

Jeřábek lesní je palearktický druh se sibiřským typem rozšíření. Vyskytuje se od západní Evropy po Dálný východ. Na západě běží hranice jeho výskytu od Norska přes Belgie do východní Francie a na jihu zasahuje do severní Itálie, Albánie a Řecka. V rámci střední a západní Evropy je výskyt jeřábka ostrůvkovitý, omezený svým reliktním charakterem na vyšší polohy. Západní hranice zaznamenala v průběhu posledních desetiletí posun východním směrem, což je provázáno snížením jeho početnosti nejen v tomto areálu, ale i ve Skandinávii (Šťastný et al., 2006). Přesto je odhad evropské hnízdní populace poměrně velký a přesahuje 2,5 mil.

párů (25–49 % populace celkové). V letech 1970–1990 byla tato populace hodnocena jako stabilní a i když byl v letech 1990–2000 zaznamenán v některých zemích pokles, zvláště ve Finsku, tak díky nárůstu klíčové populace v Rusku je považována za stabilní a zabezpečenou (BirdLife International 2004). V Červené knize ohrožených druhů ČR figuruje jeřábek lesní v kategorii VU – zranitelný druh a podle údajů z let 2001–2003 hnízdí v České republice 900–1 800 párů (Šťastný et al., 2006).

Prostředí a způsob života

Typickým prostředím výskytu jeřábka lesního jsou starší jehličnaté, listnaté, ale

nejčastěji smíšené rozsáhlé a neporušené lesní porosty středních a vyšších poloh. Důležitá je přítomnost keřového patra se zastoupením lísky, olše a břízy, jejichž pupeny a semena tvoří důležitou složku jeho potravy. Neméně důležité je bylinné patro s brusnicovitými a přítomnost světlin, zarůstajících pasek a přechodů mezi různými typy lesa (Hudec a kol., 2005). U nás se jeřábek vyskytuje ve třech jádrových oblastech, kterými jsou (1) Šumava, Novohradské hory a Blanský les, (2) Jeseníky, Králický Sněžník a Rychlebské hory a (3) Moravskoslezské Beskydy, Javorníky a Vsetínské vrchy. Z většiny lesů vnitrozemí ČR již vymizel.

Ríká se, že i v místech svého výskytu je jeřábek k zastizení všude a nikde. Tak je nenápadný. V pozorování nám napomůže znalost jednotlivých teritorií, kterých se páry drží – zde slepička.

Kohoutek se na jaře a na podzim ozývá typickým rytmickým velice tenkým pískáním, na jehož imitaci jej lze přilákat.

V zimě se jeřábek živí pupeny a jehnědy břízy, olše a dalších stromů, pupeny vřesu a různými bobulemi.

Jeřábek je stálý a značně teritoriální pták, který jen zřídka přeletuje na větší vzdálenost několika set metrů, výjimečně několika kilometrů. Většinou jde o přelety za potravou mimo hnízdní období. Žije skrytě, dává přednost vlhkých plochám s hustým podrostem, zdržuje se převážně na zemi v lese na stinných

místech, obrátě pobíhá v houštinách a je-li vyplašen, usedá do korun stromů, ve kterých se dokáže pohybovat. Může hřadovat dost vysoko (Hudec a kol., 2005). Velikost hnízdního okrsku jeřábka se na Šumavě pohybuje od 18 do 40 ha s tím, že početnost teritoriálních kohoutků může kolísat od 2,5 do 5,5 ks/km² (Koubek, 2007).

Popis

Velikostí připomíná jeřábek koroptev polní. Celkově je šedohnědý a bohatě tmavě skvrnitý. Křídla má hnědává a spodinu těla bělavou. Samec má krátkou chocholku, kterou občas zvedá, a od samice se liší černou bradou a hrdlem s bílým lemlem a šedavým ocasem s nápadným černým pruhem na konci. Samice má chocholku menší, hrdlo hnědé s bílým, nikoli černým skvrněním a svrchu není tak čistě šedá. Na jaře a na podzim se samec ozývá typickými rytmickými strofami tvořenými velice jemnými tóny „ciji ci ci cici ciji“. První tón mírně klesá a poslední naopak stoupá. Dalším zvukovým projevem jsou hlasité údery křídel provázející označování teritoria.

Hnízdění a péče o mláďata

Jeřábek žije monogamně, páry vytváří na podzim, ale na zimu se zase rozdělují a není jasné, jestli se k sobě na jaře vrací stejní jedinci. Podzimní tok provází obhajování teritoria hlasem a hlasitými rázy křídel. Jarní tok probíhá od poloviny března do začátku května. Samec při něm spouští křídla, střídavě vztyčuje chocholku a ocasní pera a ozývá se pískáním. Samice reaguje přiblížením s pozdviženými křídly a trhavými pohyby ocasu. Hnízdo, které je velice nenápadné, bývá umístěno na zemi u paty stromu, u balvanu, mezi kořeny, keři apod. Jedná se o malou prohlubeň vystlanou listím a travou s roztroušenými pery. Hnízdění začíná zpravidla v průběhu dubna a května a snůšku tvoří obvykle 7–13 žlutých vajec s červenavým nádechem a pravidelně rozmístěnými hnědými a tmavě kaštanovými skvrnami. Na vejcích sedí pouze samička, a to tak „pevně“, že se k ní lze přiblížit na velice malou vzdálenost. Doba sezení je 22–25 dní a vylhlá kuřata jsou záhy po osušení odváděna z hnízda. Již ve stáří čtyř dnů se pokoušejí o samostatný let. Samice je prvních 8–10 dní v noci kryje, ale později již sama hřadují nevysoko ve větvích stromů. Tehdy se k rodině připojuje samec. Ztráty na mláďatech jsou značné a podzimu, kdy se rodinky rozpadají, se dožije jen polovina z nich. Pohlavní dospělosti dosahují v druhém kalendářním roce života (Hudec a kol., 2005).

Potrava

V potravě jeřábka převažuje rostlinná složka, což se v průběhu roku mění. V zimě se jedná o pupeny a jehnědy břízy, olše a dalších stromů (buk, jeřáb, smrk apod.), pupeny vřesu a různé bobule. Na jaře jsou to převážně pupeny a jehnědy lísky, břízy a olše, pak zbylé bobule brusinky, jalovce, listy šfavele a trav. V létě je potrava bohatší o živočišnou složku v podobě brouků, mravenců, kobylek, pavouků, much a různých larev. Na podzim v ní nalezneme hlavně bobule, semena, bukvice, ale také houby, měkkýše a dubové hálky. Tvrdá semena napomáhají rozmělnovat drobné kaménky v žaludku. Mláďata se živí zpočátku převážně drobným hmyzem (Hudec a kol., 2005).

Význam a ochrana

Jeřábek je počítán k lovné zvěři a dříve byl pravidelně vykazován ve statistikách ulovené zvěře (např. v roce 1933 – 3 400 kusů). I když spadá pod pernatou zvěř, tak ho v ČR podle zákona 449/2001 Sb. o myslivosti lovit nelze z důvodu doby lovu, která u něj není stanovena. Tento druh je uveden v příloze I Směrnice o ochraně volně žijících ptáků 79/409/EHS, a tudíž je předmětem ochrany v šesti ze 41. ptačích oblastí vyhlášených na území ČR (Beskydy, Boletice, Horní Vsacko, Jeseníky, Novohradské hory a Šumava).

Možnosti ochrany pro udržení a zvýšení populace jeřábků by se daly rozdělit do dvou okruhů. Jednak jde o myslivecká opatření směřovaná k tlumení vlivu predátorů (kuna, liška, černá zvěř, jezevec) podléhajících se na velkých ztrátách na mláďatech jeřábků v prvních měsících jejich života. Pak jde o lesnická opatření, ke kterým patří podpora listnatých dřevin včetně pionýrských (> 10 %) ve smrčínách, podpora smrku či jedle (> 20 %) v čistých listnatých lesích, podpora olše, vrby a břízy podél vodních toků, nevysazování smrkových kultur v těsné blízkosti bystřin a bažin, umožnění spontánní sukcese dřevin na světlích, opuštěných polích a loukách, ponechání části lesa přirozenému vývoji, zavádění maloplošné a výběrové obnovy, umožnění vytváření keřového patra a podpora bohatého bylinného patra včetně brusnicovitých (www.biomonitoring.cz).

Seznam použité literatury je k dispozici u autora. Další fotografie je možné zhlédnout na internetových stránkách autora fotek: www.bio-foto.com

Autor: Ing. Robert Doležal

www.birdwatcher.cz

E-mail: dodin@post.cz

Foto: Petr Mückstein